

čević je ukazao na sve značajnije činioce njihovog porekla i razvoja. Ovaj razvoj je teško, između ostalog, i u smeru oslobađanja igara od njihovog prvobitnog magijsko-religijskog konteksta. Od nekadašnje magijsko-obredne funkcije, narodna igra je danas prvenstveno postala kulturno-umetnička i estetska kategorija. Međutim, danas pojedine narodne igre prepoznajemo i u njihovoj dvostrukoj funkciji. Prisutne kako u određenim tradicionalnim obredima, tako i u kontekstu folklornih festivala i estradnih priredbi, narodne igre predstavljaju onaj segment naše baštine čije bogatstvo oblika čini i danas životu našu kulturnu prošlost. Spisak više od hiljadu navedenih igara, kojim autor završava svoja tumačenja i objašnjenja, upravo »otvara« ovu knjigu u jednoj široj kulturnoj ravnini, u kojoj se od oženjena izvesnih sazajnih predstava o svetu do izraza iskonskih životnih radosti prelaza spektar medijskih mogućnosti orskih narodnih igara.

miodrag b. šljaković:
»signalizam u svetu«,
»beogradska knjiga«,
beograd, 1984.

plše: živan s. živković

„Tekst i svet imaju istu strukturu, a ta struktura je, kako mi se čini, laviruska...“ – istakao je Adriano Spataša pišući o knjizi **ALGOL** Miroslava Todorovića i šire razmišljači o poetici signalizma, januara 1981. godine. Koliko su strukture teksta i sveta u signalističkoj poetskoj praksi samerljive ili identične, neka ostane po strani; kolika je korespondentnost teksta i sveta, kad je reč o signalističkoj teoriji i praksi, međutim, može se govoriti na osnovu skoro egzaktne izvedenih istraživanja, koja su ovoj našoj samorodnoj i autohtonoj umetničko-avangardnoj delatnosti izveli umetnici, kritičari i estetičari širom sveta. Deo njihovih radova, ili bolje rečeno: antologiski sačinjen zbornik tekstova o signalizmu u nas, pojavio se ovih dana u redakciji Miodraga B. Šljakovića, pod naslovom **Signalizam u svetu**. Jedna literarna, polimedijalna avangardna pojava, nastala kod nas pre četvrt veka, stekla je pristalice i tumače na prostorima na koje neće nikada kročiti reč, logos, sintaksa jezika kojim mislimo i pišemo, kojima su se doskoro ponosile naše tradicionalistički opredeljenje poetika i kritika. Signalizam, koji je, poput svake avangardne struje, negira i odbacuje prošlo i uobičajene stvaralačke kanone, prokrčio je put novoj poeziji sedamdesetih godina, čini se, na drugi način: ponističavanjem jezika kao elementarnog medija pesme i služeći se likovnim i drugim medijima, uspostavio je nomenklaturu univerzalnih znakova koji će imati šta da „prenesu“ kao poruku recipientu u Japanu, na Islandu ili u nekoj od južnoameričkih zemalja. S obzirom na to da je u njegovoj praksi zaživila vrlo uspešno umetnost komuniciranja na daljinu (**mail art**), razmena umetničkih dela između pojedinih stvaralača ili stvaralača i institucija (redakcija, časopisa, galerija i muzeja), uslovila

je da signalistička ostvarenja poprime izrazito planetarni karakter. Međutim...

Međutim, signalizam nije pojava koja pripada istorijskoj avantgarde. Da joj kojim slučajem pripada, danas bi se o njemu ili o zbornicima radova koji su mu posvećeni, govorilo skoro sa strahopostrovanjem (setimo se, čak neuskupnih, tekstova koji su se povodom smrti Marka Ristića pojavili u našoj dnevnoj i nedeljnoj štampi!). **Signalizam danas i ovde** (ovo sintagma koristi kao naslov uvodne studije knjige o kojoj je reč ovde, Miodrag B. Šljaković) pokušao je i autor ovih redaka da odredi u napisu povodom Todorovićevog **ALGOLA** (LMS br. 1, 1982); danas je on svestan da se Šljaković morao dobiti da formuliše maločas pomenutu odrednicu. Naravno, zahvaljujući intenzivnom radu Miroslava Todorovića – radu koji se, ako ničim drugim, može meriti bar objavljenim knjigama u poslednje vreme, jer nije teško bilo sastaviti zbornik stranih umetnika i kritičara o signalizmu, rekonstruisati svetsku misao o konceptu, pokretu, teoriji i praksi signalizma danas, ali bi to bilo teško, gotovo nemoguće, učiniti na prostorima koji se smatraju našim, jugoslovenskim. Pažljiviji čitalac i obavešteniji pratilac svega onoga što se odnosi na signalizam, mogao bi primetiti da je nedavno kod nas održan „okrugli sto“ o signalizmu (Kulturni centar Beograda, decembar 1983.), da su priredeni tematski brojevi pojedinih časopisa posvećeni problemima signalizma (Kritika br. 2, 1984, na primer), etc.; međutim, odmah valja dodati da je naša književno-umetnička kritika sverunivo i s opredelenjem dočekala signalizam i da mu nije, izuzev nekoliko časnih izuzetaka, posvetila pažnju koju on inače neosporno zasluguje. Da podvučemo: da je signalizam jedan od pokreta tzv. istorijske avangarde koja se оформila na našem tlu, situacija bi bila sasvim drukčija što se njegove pozicije u književno-kritičkom promišljanju tiče; ovako, dopuštajući da se o sarmima sebi obaveštimo iz druge ruke, preko „stranaca“, ipak smo na dobitku: saznamo, zapravo, šta je to signalizam učinio revolucionarno na svetskom planu da bi uvećao „inovativnost i bogatu raznovrsnost“ u svetskoj poeziji poslednjih decenija, uz konkretnu poeziju u Nemačkoj i Južnoj Americi, zvučnu i specijalnu (prostornu) poeziju u Francuskoj i vizivnu (vizuelnu) poeziju u Italiji. Uz put, naravno, ostaju učinci signalizma u našoj poeziji i umetnosti, učinci (ne)spomenuti tek kad je reč o oficijeljnim dostignućima naše literature...

Kad se pogleda izbor tekstova stranih autora o signalizmu, uočava se njihova prilična brojnost, naročito kada se 1980. godine pojavila Todorovićeva knjiga **Algol**, koja će se, na više mesta, smatrati centralnom knjigom signalizma. Ono što je strane autore inspirisalo u ovom zbirci – sadržano je u nevelikom i vidovitom tekstu Guillema Deislera, u kojem se, u zaključku, sažima jedna velika istina o signalizmu, izrečena, naravno, znatno pre pojave **Algola**. Tu se, između ostalog, kaže da se taj signalistički put „pojavljuje konačno kao inteligentna sanca da se umakne linearnoj manipulaciji pisania i da se savremenim onima koji će doći, obezbedi jedna drugačija, vrednija mogućnost čitanja“. Ovaj Deislerv stavlja iščuvanju na prvi plan kao potencijalnu definiciju

signalizma; naprotiv, on je uzet kao takav samo zbog sintagme da je signalizam **drugačija, vrednija mogućnost čitanja**, odnosno, zbog toga što mi to drukčije i vrednije čitanje još nismo naučili. Jer, prenebregavajući klasično shvaćeni jezik kao sistem znakova, signalizam je zasnovao novi, sintetički sistem, u kojem se uz reč (logos) nalaze i osamostaljeno slovo (znak), i slike (crtež, kolaž), i kompjuterska liga spajanja pojmove, i šalozbiljni iskaz **šatoračkog jezika** – ne samo da bi se pesma pojavila kao adekvatan izraz vremena u kojem se pojavljuje, oblikuje i nudi konzumentu, nego i kao **znak (signum)** autorovog (pesničkog) kritičkog odnosa prema svetu zbilje u kojem inače obitava. Kako je ta zbilja, uz manje ili veće različitosti, jednaka za sve stanovnike Zemlje, a **znači (symbol)** osnovni mediji, dakle, podjednako bliski svima, jasno je za što su se pristalice signalizma našle u gotovo svim kutovima sveta. Korišćenje **vizuelnih i zvučnih medija** pospešilo je tu eksploraciju signalizma, ali nije bilo presudno za njegovo konačno prihvatanje i tumačenje. Najzad, signalizam je podrazumevao i **Intelekt** kao svojstvo recipienta da bi se ostvarila komunikacija dela i primaoca. Kako je signalizam, od osnivanja do pojavljivanja časopisa i osnivanja po-kreta, bio ipak u znaku njegovog **spiritus movens** – Miroslava Todorovića (koji, evo, već treću deceniju stoji na kormilu ovoga „izma“), strani autori su obratili pažnju uglavnom na **komunikaciju** koja je od ovoga pesnika potekla i nastavila se knjigama, smotrama, eksponatima na izložbama, postiljama i drugim, do onih primačaca koji se ne mogu predvideti. Dajana Čirlić-Straszynska primećuje da je signalizam na domaćem tlu doživeo uobičajenu sudbinu za avangardne pokrete: prihaćen je sa razdanošću, ali bez oduševljenja, jer on teži da „začudi“ čitaoca, da do njega dospere pomoću sredstava savremene reklame. Klaus Groh je dodavao da signalizam podrazumeva i izvesne napore primačaca: primača signalista signalističkih dela treba svesno da posmatra svoje reakcije. Groh zaključak da primaoci registruju svoje reakcije, podrazumeva ipak posebnu publiku, ali je istinit koliko i klasični sudovi teoretičara avangarde da avangardna umetnost želi da estetizuje stvarnost po svaku cenu, šokirajući i zbujući svoje primaoce. Groh kaže: Umetničkim putem, dakle, estetski, neuobičajeni signali se prenose određenom auditorijumu.

Osim naglašavanja prekida s tradicijom, Groh je singalistička dela smatrao otvoreni. Kad se na umu imaju ostvarenja Miroslava Todorovića, ova „jeretička“ postavka Klaus-a Groha izdržava kušanje: Todorovićeva dela su galaktički sistemi koji će podneti sve intervencije, a da pri tom neće biti uništeni. Prevedeno na jezik kritike: signalističko ostvarenje se može tumačiti, ali se nikada ne može doreći do kraja. Upravo nemoć kritike da to ostvarene dorekne govoriti o **premoći dela**, odnosno o „neprilagodenosti i manjkavosti kritičkog instrumentarija svih onih koji ne mogu da se „prešalju“ na tumačenja netradicionalnog umetničkog teksta...“ Signalizam je na dobitku i onda kada ga tradicionalna kritika negira. Kao pokret i pojava u sistemu kontrakulture (kako ga razmatra Nikolaj Arkadijevič Anastasjević, na primer), negacija se izvodi s

obzirom na **konačni rezultat** (ima li umetničko delo konačni rezultat?). Po njegovom mišljenju, kontrakultura nije dala nikakvih rezultata, ali odmah ovom autoru valja uputiti pitanje: koje je rezultate dala kultura bilo kojeg jezika (tzv. male jezike, poput srpsko-hrvatskog, ne računajmo!) da se njenim delima posvećuje pažnja na svim meridijanima sveta – bez obzira na jezičku, religijsku, nacionalnu, političku i svaku drugu ideološko-državnu zajednicu?

Nije mesto ni trenutak da se razmišlja o ovim implikacijama signalizma (vidi o tome vrsni esej Veselina Ilića **Poezija i evangarda, Kritika** br. 2, 1984, str. 39 – 52), između ostalog i zato što ih strani autori ne smatraju relevantnim kad je o signalizmu reč. Njih su, sudeći bar na osnovu Šljakovićevog izbora, uvodili u svoja razmišljanja oni koji su pritajeni zagovornici staroga pevanja i mišljenja. Neki su, sledeći duh vremena, pogrešno signalizam izjednačavali sa i sa vizuelnom poezijom. U tom slučaju, u trijadi **signalizam – konkretnizam – vizuelna poezija**, signalizam bi bio na najvišem mestu jer je u svoju praksu uključivao iškustva i konkretnu i vizuelnu poeziju. Isto tako, nadređeni pojam bi predstavljala i konkretna poezija, a vizuelna poezija (Italijani je nazivaju **poesia visiva**) »mnogo radikalnije radi van medija knjige« i koristi druge medije mnogo adekvatnije (Klaus Peter Dencker). S obzirom na te distinkcije signalizma, konkretne i vizuelne poezije, i uvažavajući premoć vizuelnih medija, ovaj autor će zaključiti da je zahvaljujući praksi signalista mogućno naš vek označiti vizuelnim ve-kom.

Signalizam se, po mišljenju drugih autora, javlja kao znak potrebe stvaraoča za komunikacijom sa recipientom, odnosno, da se umetnost afirmaše kao konzumacija znakova. Daniel Deligand kaže da je reč o „značima stvorenim stoga da omoguće ono prenošenje ili korišćenje postojećih znakova u umetničke svrhe“. U tom smislu, signalističko komuniciranje ne može bez **Igre** – i iracionalnog govora i podsmeha potrošačkom društvu, tako da su ludistički elementi u signalističkim projektima jedni od najvitaljnijih i najkreativnijih. Na žalost, ni strani autori nisu toga vesni u potpunosti.

Jedno je sigurno: signalistička pesma se pokazala svetu kao **vldjiva**. Da li će to biti bleštavi sjaj munje, kako je pisao Pierre Garnière, ne zavisi samo od signalističkih pesnika. Od Miroslava Todorovića (o kome govore svi strani autori), ponajmanje. Kritičari imaju reč. Na sreću ili na žalost, sada – naši.

edi Jurković: »priroda i društvo« quorum, zagreb, 1984.

plše: zoran subotići

Edi Jurković čini smeon i čudan iskorak u svet objavljenih knjiga – može se nekome učiniti. No, kada sumiramo neke stvari i opišemo **Priroda i društvo** kakav-takav kontekst, odredimo determinante i slično, vidićemo da je ona obična, čak više nego obična knjiga, čiji su temelji dobro znani savremenoj i ne samo savreme-

noj (podugljivo nazivanoj – marginalna) poeziji.

Britkost duha, šarm i nonšalancija »barbarogenija« daju ovoj knjizi specifičnu draž. Pretenciozni, ozbiljni naziv knjige, kao naduvani luftbalon proboden iglom, puca već nakon prve pesme. Iz njega će, naravno, da poete svom silinom parodijsko-ironijska-travestitska masa, koja će preplaviti celu Jurkovićevu tvorevinu. Prateći liniju »ozbiljnog« početka, a u skladu sa težnjama naučnog duha za koherencijom i klasifikacijama, krug se zatvara ozbiljnim sadržajem i pregledom pesama.

Edi Jurković pokušava specijalizirati minijaturu: pesma »Zašto« glasi **Zato**. »Idem«: **Idem**. Prvih nekoliko pesama ostavljuju utisak travestiranja haiku i zem-pozije. Istočnjačka smirenost i strpljivost pretvaraju se u zapadnjačko tupo-letargično baš-mebrigia:

Grml slijeva

Klisa lijeva

Ja spavam i baš me briga.

(Nevrijeme u noći)

Bašmebrigazacija je postupak komjim se otvoreno bacaju rukavica u lice i istoriji i civilizaciji: besmisao ne treba remetiti u njegovom toku. Dovoljno je samo zadržati se na fenomenima, pristajući uz njih onoliko koliko nam to dopušta naša priroda i određena situacija, bez one, po pravilu agresivne, želje čovekove za unošenjem reda, smisla i značenja, koja mu, naravno, nikada nisu po meri. Upravo zbog toga »uklapanja po meri«, ova knjiga odiše nekakvom čudnom ležerenošću, smirenošću, »pristajanju« jer se pesnik ne oslanja ni na sebe ni na svet oko sebe, svestan da i jedan i drugi, premda obitavaju zajedno, ne zavise previše jedan od drugog. U takvom odnosu, iako raznovrsna, značenja su jednostavnija. Neuroze, konflikti i frustracije, toliko bliski savremenom čoveku, ovde su nepoznane, sem u slučaju parodiranja i karikiranja. Govor je osmislio Svet, verovatno ga zato ništa ne obesmišljava tako jednostavno i efektno kao on sam. Svet, takav kakav je, raspolučen, ali ne i dokraja razdvojen na »prirodu« i »društvo«, postoji i kao subjekt i kao objekt dobrog časke. U ovoj knjizi o svemu se može čakati, o onome što je stvorio Bog i onome što je stvorio čovek, a što želi nadomestiti nestanak drugog nam vrhovnog spekulativnog bića.

Mnogo toga je u Prirodi i društvu uredeno po sistemu matrica, sugerujući tehnički i tehno-poetički moment savremenosti. Predložak jedne matrice Jurković je video u mnogoizrabljivoj (u svim duhovnim strukturama, a naročito u politici) **Jedanaestost tezi o Fojerbaru** i dao je niz zanimljivih varijacija. Zatim, iskustvo avantgarde u poigravanju foničkim mogućnostima stihova: recimo, izmene samoglasnika i njihova unifikacija u istim stihovima koji se ponavljaju (odnosno, njihov suglasnički stav) u nekoliko pesama. Ili, ubacivanje jedne sintagme (»bez gaća«) iz svakog stiha, čime se travestira značenje pesme koju smo pročitali na prethodnoj strani. Mislim da Edi Jurković mnogo duguje »Stilskim vežbama« R. Kenoua.

Komponente ove poezije jesu i vic i dosetka, u kojima Jurković nalazi svoje utočište, svoju polugu. Katkad, budući da su pesme odista kratke, platforma koja treba da obezbedi in-

ventivniju i dublju poentu, slaba je, tek u začetku, nerazrađena, te se pesma u celiosti učini praznom i promašenom. Naročito oblik dosetke (»ključ je na kraju«) dresira čitačevo svest maksimalno je sažimajući u jednu tačku. Na sreću, uspele ih mnogo više.

Poslednji ciklus u knjizi (»Plave crvene i zelene pjesme«) »krvavi« je obračun pesnikov sa pesmom. Pesma nije više emanacija određene poetike, nije zbir stilskih sredstava, arhetipski odsjaj nacionala, niti slika vremena, ona je čisto telo – posuda koja može primiti svaki sadržaj, odnosno, ne mora nijedan. Ona, pesma može se »secirati«, može ostati bez krvi, sa njom se može polemisati, element joj se mogu bodovati, pesma može posumnjati u svrhu pevanja i zato će začutiti, itd. Govor o pesmi sa pesmom postaje pesma. Ona postoji kao nematerijalno prisustvo, materijalna je samo svest i govor o njoj:

**Sljurno misliš
da je ova
pesma
veoma duga.
Grleš,
ova pjesma
nema
kraja.**

(Beskrjna pjesma)

Najblizi »pesmi« Jurković je u onim tvorevinama u kojim možemo prepoznati tragove konkretnog pisanja (npr. »Pjesma s točnim podacima«). U pozadini svake »pesme o pesmi« leže kojekakve predrasude i shvatana fejomena pesme. Jurković upravo ide na taj momenat: da se pojgra sa fenomenom – socijalne, misaone, ljudbane pesme... To destruiranje ide, naravno, do potpune nihilizacije:

**Ovo uopšte
nije pjesma
samo se šalim**

(Šala)

Za mladog Jurkovića i za čitaoca knjige **Priroda i društvo** je izvrsno razgibavanje, uvertira i prijatno časovanje (nikakvi negirajući tonovi nisu prisutni u ovim rečima).

Ijubiša mitrović: »sociologija i savremenost«, »gradina«, niš, 1984. piše: živojin nikolić

Danas je možda više nego ikada ranije aktuelno pitanje u kakvom odnosu stoje nauka i društvo, nauka i čovek, njegov život i njegova svest, njegovo potvrđivanje i njegove aktivnosti u »službenom« vremenu, kao i one koje ga prate kada je »sloboden« i prepunu sebi. U svemu ovome sociologija, mora se priznati, ima, ili bi trebalo da ima, posebno mesto. To što mi zovemo naše vreme, naša savremenost, naša sadašnjost, s njenim osobenim kretanjima, sadržajima i protivrečnostima, s takvim revolucionarnim promenama pre svega u bazi, ali i nadogradnji našeg društva, a može se reći i društva uopšte, pruža sadržaj koji traži proučavanje da bi se došlo do rešenja kojima čovek u uslovima jugoslovenske stvarnosti treba da nastavi svoje započeto oslobodenje i oslobodenje svoga rada.

Čime je sve ispunjena ta savremenost i koje su njene dileme i pitanja? Kakva je njena filozofija i kakva su njena zbivanja? Gde je mesto čoveka

u savremenom svetu samoupravljanja, računara, »mašinskog« upravljanja procesima rada i stvaranja, otkrivanja tajni prostora u kojima se tek zakoračuje? U kojoj se meri neka od nauka i sve zajedno osmeljuju na osmišljavanje takvog sveta naše savremenosti? To su pitanja koja sebi i sociologija i sociolozi mogu i moraju, čini se, postaviti pri pogledu na ovo naše vreme.

Takva pitanja donosi i nova knjiga dr Ljubiša Mitrovića i na njih daje odgovore, jer »savremeno društvo bi bez njenih rezultata (rezultata sociologije) ostalo siromašno i slepo za razumevanje vlastitog identiteta« u rešavanju mnogih problema na putu »humanizacije društvenih odnosa i oslobođenja čoveka«. Ova čelna misao kojom je autor započeo složeni sadržaj svoje knjige u isto vreme iskazuje i veru u neophodnost sociološkog saznanja savremenosti, koja po svojim osobenostima i drugim nauke »podiže na noge«.

Autor već u uvodnom tekstu neposredno uvede čitaoca u složenu dijalektiku strukture ove sociološke celine, čija aktuelnost kao da »parira« predmetu o kojem govoriti, odnosno savremenosti, iako su u određenom jedinstvu kada su u pitanju odgovori na izazove koje je savremenost postavila i Mitrovićevu sociološkoj pažnji i misli.

Ova osobena i dinamična knjiga ima četiri deljaka. Prvi je posvećen Karlu Marksu i nosi naslov »Karl Marks i sociologija«. Autor je analitički prišao Marksovom ličnosti, njegovoj filozofskoj misli i vidjenju novog sveta, označivši ga kao mislioca »filozofije revolucije«. Pri tome posebno ističe »revolucionarni sadržaj Marksove vizije«, koji je, u suštini, »prevladavanje građanskog društva i prevođenje društva iz pasterije u pravu ljudsku istoriju«. Ovdje se neposredno ukazuje na revolucionarni Marksov pogled i smisao njegove filozofije revolucije, koja omogućuje čoveku da menjanjem sveta zakorači u svoju pravu istoriju, a mi bismo rekli u vreme socijalizma i komunizma, vreme koje otvara puteve poistovećivanja čoveka s njegovom ljudskom suštinom.

U okviru ovog uvodnog deljaka Mitrović razmatra i pitanja kao što su marksizam i naučno konstituisanje sociologije (njegovo shvatanje je da se i sama sociologija ne bi mogla učvrstiti kao nauka bez marksizma), zatim razradjuje Marksov društvenu teoriju i kritiku nekih vidova njegove operacionalizacije u sociologiji, razmatra značaj Marksove teorije otuđenja za sociologiju i osvrće se na neke aspekte krize i renesanse savremenog marksizma, polazeći uvek od Marksove stvaralačke i revolucionarne misli, ne opisujući je samo, već iz njenih pravih jezgara izvlačeći snagu i duh njene filozofije.

U drugom deljaku Mitrović »ulazi« u tokove savremene sociologije. Njegov naslov, »Tokovi i raskršća savremene sociologije«, na neki način otkriva i duhovno »ponašanje« autora u razjašnjavanju tako složenih pitanja kao što je analiza kretanja misli i sadržaja u okviru sociologije. Ovdje su obuhvaćeni veoma aktuelni pojmovi. Deljak započinje razmatranjem nekih karakteristika i tendencija u razvitku savremene sociologije, zatim se razmatra mesto sociologije i filozofije u sistemu savremenih društvenih nauka i tretman problematike socijalne dinamike, njeno mesto i uloga u sociologiji kao nauci. Treba izdvojiti

završni deo ovog deljaka, u kojem autor, može se reći prvi u nas, govori o konstituisanju sociologije samoupravljanja i participacije u sistemu savremenih socioloških nauka. Ovaj jedinstveni sadržaj »vezao« je za sebe i autorova razmatranja savremene francuske sociologije i samoupravljanja.

Značajno je napomenuti da je Mitrović u ovom deljaku jasno očrtao i predmet sociologije samoupravljanja, ističući da »sociologija samoupravljanja razvija integralni marksistički teorijski pristup samoupravljanju, proučavajući ga kao totalni društveni fenomen« pri čemu je cilj da se otkriju i same zakonitosti ove pojave.

Treći deljak ove knjige obuhvata pojave i probleme savremenog društva i svega onoga čemu je knjiga i posvećena. Počinje temom o naučno-tehničkoj revoluciji, socijalističkom preobražaju i perspektivama samoupravljanja, a zatim se razmatra problem određenja odnosa između participacije i samoupravljanja (to je jedno od centralnih pitanja i same sociologije samoupravljanja). U jedinstvu s ovim pitanjima je i pitanje koje se odnosi na samoupravljanje, diktaturu proletarijata i oslobođenje čoveka. Poglavlje se završava razmatranjem problema društvenog razvoja u savremenom socijalizmu i socijalnih konflikata u društvenom razvoju.

Završni deljak ove knjige posvećen je pozivu sociologa i funkciji sociologije. Može se reći da je pisan i nadahnuto što je razumljivo jer sociolog – pisac govor o sociologu istraživaču, marksističkom analitičaru čoveka, društva, savremenosti, samoupravljanja i drugih bitnih obeležja našeg vremena. Autor ovde ukazuje na suštinu i značaj sociološkog proučavanja, zalaže se za sociološki pristup svestranom »proučavanju sociologije kao nauke, poziva i profesije, a ne kao oznaka posebne discipline«.

Možda i nije slučajno što se ova, po mnogo čemu, knjiga akcije, završava naslovom koji govori o sociologiji i društvenoj akciji, jer autor vidi i razstavljanje i ovog poziva i ove nauke u »kritičku i angažovanu nauku o društву, koja rezultatima svojih istraživanja pomaže savremenom čoveku da racionalno sazna postojeću stvarnost i angažuje vlastite snage u društvenoj akciji na menjanju društva«. A to menjanje društva, po Mitroviću, ide tokom oslobodenja čoveka i putem Marksovog otkrića kretanja i razvoja čovekove istorije i kulture.

»Sociologija i savremenost« je aktuelna, smela i sadržajna knjiga. Teme su joj povezane, okrenute savremenosti bilo kad razmatraju probleme te oblasti ili probleme same sociologije u njenom napredovanju prema savremenosti. Istovremeno, kao da se razvijaju dva puta. Put razvoja same sociologije i put na kojem se otkrivaju problemi društva koji su sociološke prirode, a u isto vreme i karakteristike savremenog sveta. Čitanjem ove knjige pokazuje se da je marksistička sociologija moguća samo s marksizmom i isto tako da je njen istraživanje savremenosti i sociologije potrebno, ali nemoguće bez marksizma.

Mitrovićeva razmatranja pokazuju da su njegove analize aktuelnih pitanja sociologije danas na marksizmu zasnovane i da je ovom filozofijom prožeta i sama autorova »vizija« savremenosti. U naznačavanju i tumačenju pojmoveva svojih tema, kao i u zasnivanju novih, u odgovorima, autor se drži marksizma.